

MODELI NAJBOLJE PRAKSE U UČEŠĆU DECE U DONOŠENJU ODLUKA

Save the Children

Sweden
Sverige

IZVEŠTAJ PROCENE
Novembar 2021

SAŽETAK PROJEKTA

NASLOV	Izveštaj o modelima najbolje prakse u učešću dece u donošenju odluka
DATUM IZVEŠTAJA	Oktobar 2021.
VRSTA IZVEŠTAJA	Procena
AUTOR	Driton Zeqiri
EMAIL	driton.zeqiri@gmail.com
NAZIV PROJEKTA	Regionalno jačanje OCD-a 2017-2021
VOĐENJE PROJEKTA	Veton Kryeziu
TRAJANJE PROJEKTA	5 godina
TEMATSKA PODRUČJA	Upravljanje pravima deteta
DONATOR	Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju

Ovaj izveštaj je finansirala Vlada Švedske. Odgovornost za sadržaj u potpunosti leži na kreatoru. Vlada Švedske ne deli nužno izražene stavove i tumačenja.

SADRŽAJ

Lista akronima	5
Izvršni rezime.....	7
Pozadina.....	13
Opseg procene.....	18
Metodologija.....	19
Nalazi	20
Preporuke	30

LISTA AKRONIMA

SKRACENICA	OPIS
CPD	Centar za prava deteta
CSC	Zajednica rezultata
CSO	Organizacija civilnog društva
CWD	Deca sa smetnjama u razvoju
KPD	Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta
LGBTI	Lezbejke, homoseksualci, biseksualci, trans i/ili interseksualci
ROR	Respect our Rights (Poštujte naša prava)
SCIK	Save the Children na Kosovu

IZVRŠNI SAŽETAK

Projekat “Jačanje regionalnog OCD 2017-2021”, koji sprovodi Save the Children na Kosovu u saradnji sa Save the Children Sweden i finansiran od strane Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida) je regionalna replikacija njenog sestrinskog projekta na Kosovu, čiji je cilj obezbeđivanje zaštite dece kroz uspostavljanje odgovarajućih sistema za zaštitu dece (CP) i podršku sistema i mehanizama za upravljanje pravima deteta (CRG) koji će biti uspostavljeni na regionalnom nivou, odnosno u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji. Ovi napori se ogledaju u glavnim ciljevima projekta:

- Deca su zaštićena odgovarajućim sistemom dječije zaštite, podržan snažnim zakonodavstvom.
- Sistemi, strukture i mehanizmi za implementaciju dječijih prava postoje u programskim zemljama, a vlade uključuju glasove OCD i dece u ove procese.

Pravo dece da učestvuju u donošenju odluka o svim pitanjima koja utiču na njihove živote je dobro utvrđeno zakonsko i ustavno načelo i kritični element izgradnje boljeg. Dakle, deca treba da budu uključena u razvoj, implementaciju i praćenje svih relevantnih zakona, politika, usluga i programa koji utiču na njihove živote i na nivou zajednice, na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou. Civilno društvo ima ključnu ulogu u pružanju podrške deci kroz ove procese. Pandemija je verovatno dugoročno uticala na rad Save the Children i aktera civilnog društva, uključujući decu. Bio je to i izazov i prilika da se preispitaju načini uključivanja dece u sisteme odlučivanja u programskim zemljama ka sigurnijem, inkluzivnijem, smislenijem i sistematskom angažovanju u svim procesima donošenja odluka.

Pravo dece da učestvuju u donošenju odluka o svim pitanjima koja utiču na njihove živote je dobro utvrđeno zakonsko i ustavno načelo i kritični element izgradnje boljeg. Dakle, deca treba da budu uključena u razvoj, implementaciju i praćenje svih relevantnih zakona, politika, usluga i programa koji utiču na njihove živote i na nivou zajednice, na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou. Civilno društvo ima ključnu ulogu u pružanju podrške deci kroz ove procese. Pandemija je verovatno dugoročno uticala na rad Save the Children i aktera civilnog društva, uključujući decu. Bio je to i izazov i prilika da se preispitaju načini uključivanja dece u sisteme odlučivanja u programskim zemljama ka sigurnijem, inkluzivnijem, smislenijem i sistematskom angažovanju u svim procesima donošenja odluka.

Save the Children na Kosovu naručio je procenu modela najbolje prakse u učešću dece u donošenju odluka za projekat „Regionalno jačanje OCD 2017-2021”. Prikupljanje podataka obavljeno je putem desk istraživanja i dubinskih intervjua, osiguravajući zadovoljavajuću triangulaciju podataka. Veličina uzorka je bila 15 ispitanika. Studija je obuhvatila OCD koje rade na Kosovu, u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji.

Istraživanje će istražiti modalitete, prakse, prepreke (formalne i neformalne) i mogućnosti za smisleno i sigurno, direktno i indirektno učešće dece na Kosovu, u Severnoj Makedoniji, Ukrajini, Srbiji i Moldaviji tokom implementacije projekta „Jačanje regionalnih civilnih društvenih organizacija”. Razlog su informacije o tome kako Save the Children i partneri mogu poboljšati i prilagoditi svoju podršku učešću dece u lokalnim, nacionalnim i globalnim procesima donošenja odluka i praćenja. Nadalje, istraživanje je razmatralo kako je učešće dece, uključujući online sudelovanje, uticalo – pozitivno i negativno – tokom izbijanja COVID-19 i dugoročne implikacije na naš rad na učešću dece.

Ovaj izveštaj prikuplja najbolje prakse u jačanju kapaciteta dece da utiču na donošenje odluka na Kosovu, u Moldaviji, Severnoj Makedoniji, Srbiji i Ukrajini, uključujući preporuke o tome kako se ove prakse mogu koristiti za izgradnju boljih sistema učešća dece.

Studija pokriva teme, kao što su:

- Glavna poboljšanja u učešću dece u donošenju odluka kao rezultat projektne intervencije.
- Najbolje prakse u jačanju učešća dece u donošenju odluka.
- Faza zakonodavstva o upravljanju pravima deteta na Kosovu, u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji.
- Prepreke za smislenu i sigurno, direktno i indirektno, učešću dece u donošenju odluka na Kosovu, u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji.
- Mogućnosti za smislenu i bezbedno, direktno i indirektno, učešće dece u donošenju odluka na Kosovu, u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji.
- Uticaj COVID-19 na sudelovanje dece, uključujući online učešće, i dugoročne implikacije na buduće učešće dece.
- Preporuke za jačanje procesa i platformi za sistematičnije, smislenije i inkluzivnije učešće dece na Kosovu, u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji.

Prema mišljenju ispitanika, glavna poboljšanja u učešću dece u donošenju odluka, kao rezultat projektne intervencije, i najbolje prakse u jačanju učešća dece u donošenju odluka su:

- Osnivanje i funkcionisanje grupa za zastupanje dece;
- Participativni pristup – uključivanje dece u svaku fazu procesa/planiranja;
- Holistički pristup – uključujući roditelje, pružaoce usluga i institucije u grupe za zastupanje dece;
- Scorecard zajednice – pružanje povratnih informacija pružaocima usluga i učešće u donošenju odluka institucija o rešavanju postavljenih pitanja;
- Akcioni planovi – razvojni akcioni planovi na lokalnom i nacionalnom nivou;
- Uspostavljanje i funkcionisanje grupe „Poštujte naša prava“ (ROR) na nacionalnom nivou;
- Opštinske dečije skupštine – stvaranje pravne infrastrukture za ove grupe kako bi bile funkcionalne i održive;
- Povećanje učešća dece u praćenju Strategije/Akcionih planova koji utiču na prava deteta;
- Izgradnja kapaciteta dječijih grupa kako bi oni povećali svoje kapacitete za efektivno učešće u donošenju odluka;
- Osiguravanje da različite OCD podržavaju dečije grupe u svojim inicijativama zastupanja;
- Uspostavljanje i funkcionalizacija različitih platformi za sudelovanje, uključujući online platforme;
- Finansiranje projekata koje su razvila deca;
- Izrada smernica za učešće dece u donošenju odluka.

Prema mišljenju ispitanika, kao rezultat projektne intervencije i drugih pozitivnih pomaka, od 2017. godine, faza zakonodavstva o upravljanju pravima deteta na Kosovu, Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji je značajno poboljšana:

- Na Kosovu je nedavno usvojen Zakon o zaštiti dece i izrađena je Strategija za prava deteta.
- U Srbiji je usvojena Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period 2020-2023, uz Akcioni plan za 2020. i 2021. godinu.
- U Severnoj Makedoniji je 2019. godine usvojen Zakon o osnovnom obrazovanju, kojim je poboljšano učešće dece u donošenju odluka u školi, te je u svakoj školi obavezno uspostavljanje Dečijeg parlamenta i Ombudsmana za decu.
- U svim zemljama još uvek postoji potreba za daljim jačanjem mehanizama praćenja na lokalnom i nacionalnom nivou kako bi se osiguralo da se prava dece poštuju i da je njihova dobrobit zagarantovana.

Prema mišljenju ispitanika, prepreke za smisleno i sigurno, direktno i indirektno učešće dece u donošenju odluka na Kosovu, Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji uključuju:

- Službe dečije zaštite ne odgovaraju adekvatno na specifične potrebe dece, zbog nedostatka kapaciteta pružalaca usluga za efikasnu komunikaciju;
- Nedostatak političke volje pružalaca usluga da uključe decu u donošenje odluka;
- Deci nedostaju informacije o tome kako mogu efikasno doprineti donošenju odluka;
- Neke grupe dece su i dalje veoma nezastupljene u organima za donošenje odluka, kao što su deca sa smetnjama u razvoju i deca iz zajednice Roma, Aškalija i Egipćana;
- Institucijama nedostaju kapaciteti i alati da efikasno komuniciraju sa decom, da steknu njihova gledišta i da efikasno saslušaju njihove stavove.

Prema ispitanicima, uticaj COVID-19 na učešće dece, uključujući onlajn učešće, i dugoročne implikacije na buduće učešće dece je u sledećim oblastima:

- Državne institucije, uključujući pružaoce usluga, nisu imale efikasne oblike i metodologije za onlajn komunikaciju sa decom;
- Deca sa smetnjama u razvoju (CWD) i deca iz zajednica Roma, Aškalija i Egipćana bila su pogođena COVID-19 u smislu njihovog onlajn učešća su najugroženije grupe;
- Nedostatak kontakta dece sa vršnjacima dodatno je produbio društvenu izolaciju dece i otežavao njihovo učešće;
- COVID-19 je uticao na smanjenje društvenih kontakata i mogućnosti da deca podele svoja razmišljanja s donosiocima odluka.

POZADINA

Kosovo ima jedan od najviših nivoa siromaštva u jugoistočnoj Evropi, sa stopom siromaštva dece od 20,7%. Uticaj COVID-19 na siromaštvo će verovatno biti značajan u pogledu ugroženosti dece, pošto je privredna aktivnost na Kosovu zaustavljena, a doznake su naglo pale. Verovatno je da će značajan broj ljudi ostati bez posla, posebno oni koji imaju ugovore na određeno vreme, sezonski radnici i oni koji rade u neformalnoj ekonomiji. Kosovo ima veliki građevinski sektor, koji je posebno osetljiv jer je važan izvor prihoda za siromašne i ugroženo gradsko stanovništvo. Zaista, projekcije govore da bi 57.000-148.000 ljudi moglo pasti u siromaštvo, dok bi se srednja klasa mogla smanjiti za čak 100.000 ljudi. Ovo je ekvivalentno stopi siromaštva koja raste za 4-10 posto. Iako je socijalna pomoć važan izvor prihoda (u iznosu od 15% 2017.) i donekle će zaštititi najsiromašnije od krize, više od polovine ljudi koji zapadaju u siromaštvo trenutno ne koristi nijedan socijalni program. Biće neophodno proširiti obuhvat i eventualno velikodušnost programa gotovinskih transfera kako bi se ublažili efekti kolapsa prihoda. (Save the Children, 2020.)

Ključni trendovi na Kosovu odražavaju spor napredak u rešavanju potreba dece kroz holistički pristup i slabu koordinaciju mehanizama na lokalnom i centralnom nivou kako bi se omogućio pristup kvalitetnim inkluzivnim, integrisanim uslugama. Pravni okvir garantuje zaštitu osnovnih prava, u skladu sa međunarodnim instrumentima i agendama. Uprkos tome što su zakonodavni okviri u velikoj meri usklađeni sa međunarodnim standardima i usklađeni sa jezikom UNCRC-a, postoje praznine u informacijama u pogledu praćenja učinka zemlje (tj. Alternativno izveštavanje o CRC-u) mereno prema takvim standardima.

Novi Zakon o dečijoj zaštiti promovise najbolje interese deteta i izričitu zabranu telesnog kažnjavanja u svim okruženjima i nalaže nadležnim organima upravljanja da pokrenu izvršne radnje za implementaciju Zakona na lokalnom nivou.

Ovo ima za cilj da podrži stvaranje jasnih mandata i odgovornosti između nosilaca dužnosti na nacionalnom i lokalnom nivou. Da bi odgovorilo na lokalne i međunarodne izazove, ali i u skladu sa obavezama država ugovornica utvrđenim Konvencijom o pravima deteta (CRC), Kosovo je donelo Strategiju i Nacionalni akcioni plan za prava deteta 2009-2013.

Srbija i dalje ima visoku stopu ljudi koji žive u apsolutnom siromaštvu od 10% dok su južna i jugozapadna Srbija i dalje ekonomski i socijalno najugroženiji regioni. Stopa nezaposlenosti je 20,8% i jaz između ponude i potražnje kvalifikovane radne snage ne odgovara nužno potrebama privrede. Što se tiče zakonodavstva o pravima deteta, Srbija još uvek nema sveobuhvatan Zakon o pravima deteta i izričitu zabranu telesnog kažnjavanja dece u porodičnom okruženju. To za posledicu ima nesinhronizovanost nastojanja u cilju poboljšanja položaja dece u Srbiji. Usvajanje ovih zakona je važno, jer je to preporuka koju je Srbiji uputio Savet Ujedinjenih nacija (UN) za prava deteta u dva ciklusa, i nedavnim UN-ovim Trećim univerzalnim periodičnim pregledom Saveta UN-a za ljudska prava. Radna grupa formirana u okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je 2018. godine izradila Prednacrt zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta. Pandemija COVID-19 dodatno je pogoršala položaj dece u Srbiji, što se posebno ogleda kod dece iz najugroženijih grupa – dece sa smetnjama u razvoju, dece migranata, romske dece, dece koja žive i rade na ulici, dece sa HIV/AIDS-om, , dece koja pripadaju LGBTI populaciji i druge ugrožene dece. Boračka i socijalna pitanja izradili su Prednacrt zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta. Pandemija COVID-19 dodatno je pogoršala položaj dece u Srbiji, što se posebno ogleda kod dece iz najugroženijih grupa – dece sa smetnjama u razvoju, dece migranata, romske dece, dece koja žive i rade na ulici, dece sa HIV/AIDS-om.

Za samo dve decenije, **Severna Makedonija** je napravila značajan napredak u društvenim i ekonomskim reformama, etabliirajući se kao zemlja sa višim srednjim dohotkom. Siromaštvo i nezaposlenost i dalje postoje u zemlji. Više od četvrtine stanovništva živi ispod granice siromaštva, a stopa nezaposlenosti u zemlji je oko 30 posto. Severna Makedonija je 1993. ratifikovala Konvenciju UN-a o pravima deteta (UNCRC), a 2003. godine usvojivši njena dva fakultativna protokola (Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o učešću dece u oružanim sukobima; Fakultativni protokol Konvencije o pravima deteta, o dečjoj prostituciji i pornografiji).

U okviru svojih obaveza, **Severna Makedonija** je stvorila zakonodavni okvir za zaštitu prava deteta kako bi osigurala da deca budu zaštićena, uče i napreduju. Ovaj okvir čine Zakon o dečijoj zaštiti, Zakon o porodici, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon i registar osuđenih za seksualne prestupe, Zakon o pravosuđu za decu i Zakon o sprečavanju, odvraćanju i zaštiti od nasilja u porodici. Ipak, institucionalni kapaciteti i efikasnost državnih mehanizama za sprovođenje zakonskih odredbi i dalje su niski. U izveštaju o UNCRC-u izražena je zabrinutost da nacionalno zakonodavstvo nije u potpunosti u skladu sa principima i odredbama Konvencije i da je njegova primena i dalje slaba.

Ukrajina se suočava sa svojim najozbiljnijim izazovima od sticanja nezavisnosti 1991. godine. Sukob na istoku primorao je više od milion ljudi da napusti svoje domove kako bi spasili svoje živote. Osim toga, COVID-19 je pogoršao situaciju dece i porodica koje žive u ugroženoj situaciji kao rezultat gubitka određenih mogućnosti za zaradu i drugih društvenih problema, uključujući nedostatak pristupa obrazovnim i rekreativnim uslugama za decu.

Ukrajina trenutno prolazi kroz zakonodavne reforme uključujući decentralizaciju, policiju, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. U međuvremenu, ekonomska kriza i oružani sukobi su ponovo odbacili sferu prava deteta. Iako su državni organi nastavili sa radom, uključujući izradu nacрта zakona i drugih propisa, proces zakonodavne reforme je zastao kao rezultat pandemije. Uprkos postojećoj zakonskoj zabrani svih oblika nasilja nad decom, takvi stavovi ostaju norma za veliki deo društva. Istovremeno, uspostavljeni mehanizmi za borbu protiv nasilja i bilo koje vrste diskriminacije se ne primenjuju u praksi. Kao rezultat toga, ponižavajući tretman dece u školi i porodičnom okruženju i dalje ostaje svakodnevna praksa.

Uprkos činjenici da je **Moldavija** ratifikovala Konvenciju o pravima deteta (CRC) pre više od 20 godina, sva prava deteta se ne poštuju, štite i ispunjavaju. Jedan od osnovnih faktora koji stoje iza teške situacije za decu je ekonomske prirode, gde niski prihodi i visoka stopa nezaposlenosti dodatno opterećuju domaćinstva sa decom i gde je manje sredstava dostupno za javne rashode. Osim toga, politička nestabilnost i propadanje javnog sistema direktno negativno utiču na stanje prava dece uopšteno, a posebno na decu iz nepovoljnijeg položaja. S druge strane, primetne su reforme, uključujući i sistem obrazovanja i dečije zaštite, koje pružaju adekvatan okvir za dalji razvoj.

Kako postoje strukture, posebno na nacionalnom nivou, ipak nedostaje proces za transformaciju zakona i politika u praksu institucija i stručnjaka, kako bi nacionalni standardi postali stvarnost dece.

Iako je učinjen napredak u oblasti učešća dece u donošenju odluka, ostaje još dosta toga da se uradi kako bi se obezbedilo puno učešće dece. Prema našim nalazima, na Kosovu su uloženi znaučešćejni napori, da se Moldavija, Ukrajina, Srbija i Severna Makedonija pozabave pitanjem učešća dece.

Program jačanja OCD na Kosovu i u regionu bio je zasnovan na sledećem logičkom okviru:

Glavni ciljevi:

<p>Deca su zaštićena odgovarajućim sistemom zaštite dece, podržanom jakim zakonodavstvom.</p>	<p>Sistemi, strukture i mehanizmi za ostvarivanje dečijih prava postoje u zemljama programa, a vlade uključuju glas OCD -a i dece u ove procese.</p>
---	--

Posebni ciljevi:

<p>Postoji značajan mehanizam učešća dece koji je regulisan na lokalnom i nacionalnom nivou za praćenje prava dece;</p>	<p>Prakse dijaloga o društvenoj odgovornosti koje se koriste za poboljšanje pristupa kvalitetnim uslugama zaštite dece i obrazovanja;</p>
<p>Ojačati OCD da se zalažu za povećanje odgovornosti privatnog sektora u pravima deteta;</p>	<p>OCD imaju tehničke i organizacione kapacitete da se uključe u praćenje i zagovaranje dječijih prava;</p>
<p>OCD imaju kapacitete da koriste i promovišu alate društvene odgovornosti kako bi omogućile stvaranje odgovarajućih sistema uz uvažavanje prioriteta dece;</p>	<p>OCD imaju tehničke kapacitete za uvođenje CRBP principa poslovanja za prava deteta;</p>
<p>Grupe koje vode deca imaju kapacitete koji im omogućavaju značajno učešće u procesima donošenja odluka; učešće</p>	<p>Osoblje koje radi sa decom i roditeljima/starateljima (uključujući dječije psihologe, nastavnike, zdravstvene i socijalne radnike, policiju i druge) ima kapacitete;</p>
<p>Deca, porodice i pružaoci usluga razumeju i aktivno učestvuju u dijalogu o društvenoj odgovornosti.</p>	

OBIM PROCENE

U skladu sa ciljevima projekta „Jačanje regionalnih organizacija civilnog društva 2017-2021“ i fokusom na jačanje kapaciteta OCD i dece da utiču na donošenje odluka, Save the Children na Kosovu je pokrenuo procenu sa ciljem da pruži sledeće informacije:

- Mapirati različite modalitete i prakse učešća dece u programskim zemljama razvijenim kao deo projekta.
- Identifikovati prepreke, formalne i neformalne, i podeliti primere dobre prakse bezbednog, inkluzivnog i smislenog učešća dece (uključujući i najugroženiju decu) u programskim zemljama.
- Analizirati elemente i procese koji su potrebni na lokalnom i nacionalnom nivou za podršku uključivanju dece u nacionalne mehanizme za prava deteta.
- Istražiti mogućnosti i izazove sa učešćem dece na mreži, uključujući i na nivou zemlje, kao potencijalni dugogodišnji pristup za učešće uz sve relevantne zaštitne mere.
- Razviti preporuke za Save the Children, partnerske organizacije i druge zainteresirane strane za poboljšanje sigurnog, smislenog i inkluzivnog učešća dece u donošenju odluka.

METODOLOGIJA

Za potrebe ove procene, konsultovani su i primarni i sekundarni izvori podataka. Što se tiče primarnih izvora podataka, studija se oslanjala i na kvantitativne i kvalitativne metodologije. Prikupljanje podataka obavljeno je putem desk istraživanja i dubinskih intervjuja, osiguravajući zadovoljavajuću triangulaciju podataka.

Metodologija je odabrana da precizno i pogodno obuhvati sve relevantne podatke za obim evaluacije projekta, kao i, kao što je gore navedeno, da osigura triangulaciju podataka. Metodologija je takođe odabrana kako bi se omogućila pravovremena implementacija, s obzirom na lokalna ograničenja COVID-19.

Pregled sekundarnih podataka – u početku je izvršena intenzivna i sveobuhvatna analiza sekundarnih podataka. Svi izveštaji o studijama i M&E koje je izradio SCiK pregledani su kako bi se razumeo napredak projekta prema ciljevima i ciljevima. Pregled rezultata vezanih za indikatore prema Logičkom okviru, pregled osnovnih i srednjoročnih evaluacija i drugih istraživačkih izveštaja koje je izradio SCiK uz podršku Save the Children Sweden i finansiranje od strane Side. Metodologija je takođe uključivala pregled relevantne spoljne literature o stanju učešća dece u donošenju odluka na Kosovu, u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji. Poseban fokus je stavljen na istraživanje promena u pravnoj infrastrukturi i njihovu implementaciju na nivou države.

Dubinski intervjui – smernicu za intervjuisanje je osmislio konsultant u saradnji sa SCiK timom kako bi se osigurala relevantnost i kvalitet svih pitanja. Intervjui su vođeni putem online platforme koristeći Zoom. U istraživanju je učestvovalo ukupno 15 osoba/OCD. OCD uključene u studiju bile su sa Kosova, iz Moldavije, Ukrajine, Srbije i Severne Makedonije.

Za kvalitativne podatke izvršili smo triangulaciju izvora podataka, upoređujući ih sa SCiK-om i drugim analizama i izveštajima podržanim od strane programa koje finansira Sida. Sve aktivnosti prikupljanja podataka odvijale su se u periodu od 27. do 30. septembra 2021. godine.

U skladu sa istraživačkim pitanjima, za ovu studiju je primenjena namenska procedura uzorkovanja. Ispitanici uključeni u studiju su predstavnici OCD koje su bile direktno uključene u implementaciju projekta. Izveštaj sadrži nalaze, zaključke i preporuke. Svi nalazi su grupisani prema istraživačkim pitanjima predstavljenim u Obimu procene.

NALAZI

I. Glavna poboljšanja u učešće dece u donošenju odluka kao rezultat projektne intervencije i najboljih praksi u jačanju učešća dece u donošenju odluka

Projekti OCD podržani od strane programa Save the Children in Kosovo implementirali su Scorecard zajednice, koji ima za cilj da odgovori na potrebe dece u različitim sektorima kao što su obrazovanje, zdravlje i dobrobit. Kroz ove procese, deca su bila i ostaju ključni akteri u pružanju povratnih informacija pružaocima usluga i deo su institucija koje donose odluke o rešavanju postavljenih pitanja.

Takođe, CWD su deo radnih grupa koje prate implementaciju akcionih planova proizašlih iz ovog procesa. Vredi napomenuti da su deca predstavljala glas dece sa smetnjama u razvoju na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou i da su sada neki od njih angažovani u drugim grupama za praćenje prava deteta kao što su ROR i općinske dječije skupštine.

U projektima na Kosovu osnovane su zagovaračke grupe dece, kroz koje je značajno podignuta i ojačana svest i kapacitet dece u zalaganju za svoja prava, uz podršku zastupanja dece, kao i povećanje učešća u odlučivanju.

Neki projekti na Kosovu, osim sa decom, paralelno su radili sa roditeljima, pružaocima usluga i institucijama na lokalnom i nacionalnom nivou kako bi podigli njihovu svest o pravima deteta i uključivanju dece u donošenje odluka.

Formalne dečije grupe rade na izgradnji svojih kapaciteta kako bi bolje odgovorile na potrebe svojih vršnjaka, te se, koristeći stečena znanja i veštine, kontinuirano zalažu za prava dece i mladih.

Model opštine po meri dece je promovisan u dve opštine na Kosovu. U okviru ovih procesa usvojeni su i protokoli za ostvarivanje prava deteta na lokalnom nivou. Svakako, ovi protokoli se značajno fokusiraju na unapređenje participacije na lokalnom nivou.

Dečiji savet je osnovan 2020. godine kao savetodavno telo “Megjashi”, partnerske OCD koju podržava Save the Children na Kosovu na severu Severne Makedonije. Što se tiče aktivnosti, deca članovi Dečijeg saveta su obučena za participaciju dece, učestvovali su u procesu pisanja izveštaja o stanju prava dece u Severnoj Makedoniji, koji su dostavljeni UNCRC-u i predstavila su ga sama deca na 88. pre-sesiji UN CRC.

Vlada Srbije je 2020. godine usvojila Strategiju prevencije i zaštite dece od nasilja za period 2020-2023, sa pratećim Akcionim planom za 2020. i 2021. U toku izrade održane su dve javne rasprave i CRC i DX klub je aktivno učestvovao. Time su objedinjene neke od glavnih sugestija za unapređenje Strategije koju su dali CRC i DX klub. Predstavnici Centra za prava deteta i DX kluba aktivno su učestvovali na javnim raspravama i davali svoje predloge za unapređenje Strategije.

Izveštaj o svesti dece o rizicima seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja putem interneta i dostupnim oblicima zaštite u Srbiji zajednički su pripremili Centar za prava deteta, Dečji klub DX i deca iz školskih parlamenata u 3 škole u Beogradu – upućen je u junu. 2018. Aktivnosti su planirane u skladu sa setom metodoloških ciljeva prilagođenih uzrastu dece (13-17 godina) ispitane i uključene u izradu izveštaja, uzimajući u obzir specifične uslove posebno osetljivih grupa – dece iz ugroženih porodica. kao što su romska i deca migranti iz ekonomski depriviranih porodica (u saradnji sa školama uključenim u projekat).

Ostale radionice uključivale su izradu Kahoot kviza na tu temu koji su pripremili članovi DX kluba.

Ovaj proces im je pomogao da se upoznaju sa Lanzarote konvencijom i dostupnim mehanizmima zaštite dece od svih oblika nasilja, s fokusom na seksualno iskorištavanje i zlostavljanje dece putem interneta, kao i sa radom Lanzarote komiteta, te kako mogu smisljeno učestvovati u praćenju i izveštavanju o procesu ostvarivanja prava deteta.

CRC je 2021. godine primio zahvalnicu od Lanzarotte komiteta i povratnu informaciju da će uvidi dece biti na samom početku predstojećeg izveštaja Komiteta, te da će posebno poglavlje rezimirati njihov doprinos.

Osim toga, ključne poruke iz njihovog doprinosa biće vidljivo označene u drugim poglavljima izveštaja, a određeni broj preporuka Komiteta državama članicama će se posebno zasnivati na njihovim predlozima.

II. Faza zakonodavstva o upravljanju pravima deteta na Kosovu, Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji

U zakonodavnom smislu, Kosovo je relativno dobro po pitanju upravljanja pravima deteta. Ustav Kosova priznaje Konvenciju o pravima deteta.

Nedavno je usvojen Zakon o dečijoj zaštiti, a Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) izradila je Strategiju za prava deteta i Akcioni plan (2019-2023).

Na Kosovu postoje postojeći mehanizmi praćenja na lokalnom i nacionalnom nivou koje je potrebno dodatno ojačati kako bi se osiguralo da se prava deteta poštuju i da je zagarantovano njihovo blagostanje.

Što se tiče uticaja na zakonodavstvo u okviru projekta, započet je proces izmene standardnih akcionih procedura za zaštitu od nasilja u porodici, kako bi se integrisale specifičnosti dece sa smetnjama u razvoju, kako bi se olakšala identifikacija slučajeva nasilja nad CWD od strane pružalaca usluga. Izvučeni materijali su dostavljeni nadležnim institucijama i sada se sa početkom njihove izmene zalažemo za uključivanje ovih specifičnosti.

Na **Kosovu**, u smislu zakona, trenutno smo usvojili ove zakonske akte koji promovišu i garantuju jednaka prava za svu decu:

- *Zakon o dečijoj zaštiti br. 06 / I-084,*
- *administrativno uputstvo -br. 01/2021 o zaštiti i postupanju sa decom počiniocima krivičnih dela mlađe od krivične odgovornosti,*
- *administrativno uputstvo -br. 02/2021 o primeni pravde po meri dece u krivičnim, građanskim i upravnim postupcima,*
- *opštinski propisi za zaštitu i negu dece,*
- *opštinski propisi o osnivanju i ustrojstvu Skupštine opštine dece,*
- *opštinski propisi za ostvarivanje prava, zaštitu i sprečavanje teškog rada dece,*
- *propis br. 01/2019 o posebnim postupcima za prijem, postupanje i rešavanje pritužbi dece ili pritužbi koje se odnose na prava deteta,*
- *administrativno uputstvo br. 03/2017 o dječijem sigurnosnom sedištu, propis br. 04/2016 o stručnom ocenjivanju dece sa posebnim obrazovnim potrebama,*
- *administrativno uputstvo br.01 / 2016 za izmene i dopune administrativnog uputstva br. 12/2012 o sastavu i funkcionisanju komisije za smeštaj dece bez roditeljskog staranja u porodično stanovanje i usvojenje,*
- *administrativno uputstvo br. 19/2016 o uključivanju dece u predškolske ustanove na Kosovu,*
- *propis 01-110-85291 za zaštitu dece od radnji koje štete njihovom zdravlju i razvoju,*
- *administrativno uputstvo br. 09/2014 o regulisanju postupka usvojenja dece bez roditeljskog staranja,*
- *zakon br. 03/I-022 za materijalnu podršku porodicama dece sa trajnim smetnjama u razvoju,*
- *zakon br. 03/I-212 o radu,*
- *zakon br. 02/I-17 za socijalne i porodične usluge,*
- *zakon br. 03/I-189 o državnoj upravi Kosova,*
- *zakon br.2004/4 o zdravstvu, zakon br. 02/I-52 o predškolskom obrazovanju,*
- *zakon br. 03/I-040 o lokalnoj samoupravi,*
- *zakon br. 2004/32 zakon o porodici Kosova,*
- *kod br. 06/I-074 Krivični zakon Kosova,*
- *kod br. 06/I-006 maloletničkog pravosuđa,*
- *Vlada Kosova je u procesu izrade 16 podzakonskih akata/administrativnih uputstava, koji su derivati Zakona o zaštiti dece.*

Srbija još uvek nema sveobuhvatan Zakon o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta, te izričitu zabranu telesnog kažnjavanja dece u porodičnom okruženju. Ove važne činjenice rezultiraju neusklađenošću aktivnosti usmerenih na poboljšanje položaja dece.

Važno je i usvajanje ovih zakona, jer je to preporuka koju je Srbiji uputio Komitet Ujedinjenih nacija (UN) za prava deteta u dva ciklusa, kao i nedavni Treći univerzalni periodični pregled UN-a Saveta UN za ljudska prava.

Nacionalni akcioni plan za decu istekao je 2015. godine i Savet za prava deteta Vlade Srbije pokrenuo je proceduru za formiranje Radne grupe sa ciljem izrade nove Strategije u oblasti prava deteta i njenog Akcionog plana. Radna grupa je formirana 12. aprila 2018. godine, a jedan od članova je i direktor Centra za prava deteta.

Proces izrade novog strateškog dokumenta još nije započeo zbog nedostatka finansijskih sredstava. Članovi RG su u aprilu 2019. godine imali konsultativni sastanak sa Sekretarijatom za javne politike Republike Srbije radi utvrđivanja koncepta i konkretnih koraka u izradi nove Strategije u skladu sa novo-usvojenim Zakonom o planskom sistemu Republike Srbije. Vlada Srbije je 2020. godine usvojila Nacionalnu strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period 2020-2023 sa pratećim Akcionim planom za 2020. i 2021.

Ovaj dokument predstavlja važan korak u procesu strateškog unapređenja zaštite dece od nasilja u Srbiji, posebno imajući u vidu da je dosadašnja Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja pokrivala period 2009-2015. Strategija definiše različite vrste nasilja i, za razliku od prethodne, prepoznaje veći broj okruženja u kojima se nasilje dešava. U tom smislu, ukazuje i da je telesno kažnjavanje dece, s ciljem ispravljanja ili kontrole njihovog ponašanja, zlostavljanje dece i da društvo nema toleranciju na telesno kažnjavanje.

Ovaj dokument takođe naglašava važnost posebne zaštite dece iz ranjivih grupa koje su često izložene višestrukim oblicima nasilja, precizirajući da su posebno ranjive grupe dece, između ostalih, deca na ulici, deca izbeglice, deca migranti, lezbijke, homoseksualci, biseksualna, transseksualna ili interseksualna deca i romska deca.

Međutim, Vlada Srbije još uvek nije formirala Radnu grupu za sprovođenje i praćenje Strategije, niti su organizacije civilnog društva nominovane za učešće u procesu praćenja sprovođenja Strategije i izveštavanja o njenom sprovođenju.

Zabrinjava činjenica da implementacija Strategije još nije počela s obzirom da prevencija nasilja nad decom i njihova zaštita treba da budu prioritet u oblasti unapređenja prava deteta u Republici Srbiji.

CRC će nastaviti da se zalaže za dosljednu implementaciju ove strategije. Iako je potpisan, treći fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o postupku komunikacije pred Komitetom za prava deteta još uvek nije ratifikovan. Jedina preporuka u vezi sa ostvarivanjem prava deteta koju je Republika Srbija zabeležila je ona u vezi sa ratifikacijom trećeg fakultativnog protokola. Kao razlog za konstataciju ove preporuke, istaknuto je da je neophodno izvršiti određene izmene unutrašnjeg zakonodavstva kako bi se omogućila njegova efikasna implementacija, te da iz tog razloga ovaj Protokol nije ratifikovan, te da je njegovim potpisivanjem, država Srbija je pokazala spremnost da to prihvati.

Centar za prava deteta je tokom 2020. godine na svim forumima ukazao na značaj ratifikacije ovog Protokola i njegove primene u Srbiji.

Savet za prava deteta, kao jedino vladino među-sektorsko savetodavno telo koje čine predstavnici nadležnih resornih ministarstava, OCD i nezavisni stručnjaci, nije organizovao nijednu sednicu u periodu od 2020. do 2021. godine. Posebno je zabrinjavajuće što ovo telo nije preduzelo ništa za vreme pandemije COVID-19. 2021. godine održana je konstitutivna sednica, a Centar za prava deteta je jedan od 26 članova iz različitih ministarstava, institucija, univerziteta i nevladinih organizacija. Centar za prava deteta nastavlja da se zalaže za jaču ulogu Saveta jer bi trebalo da ima dovoljno ovlašćenja da koordinira sve aktivnosti vezane za ostvarivanje svih prava deteta. Shodno tome, pružanje ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa je neophodno za njegovo efektivno funkcionisanje jer ovaj organ trenutno ima samo savetodavnu ulogu. CRC učestvuje na sednicama Saveta za praćenje sprovođenja preporuka Mehanizma Ujedinjenih nacija za ljudska prava (Saveta) pri Ministarstvu za ljudska i manjinska prava i socijalni dijalog (do parlamentarnih izbora u junu 2020. godine Savet je bio pod mandatom Kancelarije za ljudska i manjinska prava).

Ovaj Savet, kao među-resorno telo, kontinuirano prati sprovođenje obaveza koje je Srbija preuzela u oblasti zaštite i unapređenja stanja ljudskih prava. Tokom 2020. godine Savet nije organizovao nijednu sednicu, a u 2021. godini održane su dve sednice. Na sednici održanoj u septembru 2021. CRC je istakao značaj uspostavljanja tematske radne grupe za podršku u razvoju periodičnih izveštaja o sprovođenju Konvencije prava deteta, što je podržano od strane članova saveta.

III. Prepreke smislenom i bezbednom, direktnom i indirektnom, učešću dece u donošenju odluka na Kosovu, u Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji

Opšti nedostatak kolektivne i institucionalne svesti o važnosti učešća dece u demokratskim procesima i ostvarivanju uloge civilnog društva smatra se ključnim faktorom koji pogoršava prepreke smislenom i sigurnom, direktnom i indirektnom učešću dece u donošenju odluka. Nedovoljno budžetiranje centralnih i opštinskih vlasti u pogledu ostvarivanja prava dece i učešća u ovim aktivnostima karakteriše sve ove zemlje.

Ostale formalne prepreke uključuju: nedostatak adekvatne transparentnosti od strane institucija da informišu strane o procesima koji su namenjeni za diskusiju ili izradu planova za opštine i ministarstva; nedostatak političke volje za uspostavljanje mehanizama za učešće dece; nespremnost centralnih i lokalnih institucija da uključe decu u procese donošenja odluka koje utiču na njihove živote; nespremnost nosilaca vlasti da izgrade kapacitete dece i građana da imaju dovoljno znanja o procesima donošenja odluka; nedostatak kapaciteta i alata za uspešnu komunikaciju s decom, razumevanje njihovih gledišta i saslušanje njihovih stavova. Zbog nedostatka informacija nosilaca o vremenu, mestu, datumu i načinu javnih konsultacija, postoji nedostatak direktnog ili indirektnog učešća dece u odlučivanju. Takođe, društva u dotičnim državama su uglavnom patrijarhalna i, shodno tome, malo pažnje se poklanja stavovima devojčica i rodnim faktorima za ravnopravnost u donošenju odluka. Iako neke značajne politike i mere omogućavaju deci da učestvuju, njihov se glas ne čuje dovoljno. To rezultira smanjenom motivacijom dece i mladih da se uključe u procese donošenja odluka.

Ova barijera je još izraženija kod najugroženijih grupa, pa je njihov nivo učešća još niži. Dominantni mentalitet da deca možda nisu dovoljno

zrela da dosledno odlučuju o sebi, kroz svaki parametar, dovodi u pitanje smisleno učešće dece u donošenju odluka u bilo kojoj sredini.

Posebno na Kosovu, izazov ostaje uspostavljanje i funkcionisanje opštinskih skupština dece u svim opštinama na Kosovu, što bi doprinelo poboljšanju položaja mladih u lokalnom odlučivanju i stvaranju novih lokalnih lidera.

IV. Uticaj COVID-19 na sudelovanje dece, uključujući online učešće, i dugoročne implikacije na buduće učešće dece

Pandemija COVID-19 dodatno je usporila razvoj deteta. Ova pandemija je imala negativan uticaj na obrazovni sistem uopšte, a posebno na učenje. Pandemija je takođe ograničila pristup osnovnim uslugama, smanjen društveni kontakt i mogućnost dece da podele svoje stavove s donosiocima odluka.

Pandemija COVID-19 dodatno je pogoršala položaj dece, što se posebno odražava na decu iz najugroženijih grupa – decu sa smetnjama u razvoju, decu migrante, romsku decu, decu na ulici, decu sa HIV/AIDS-om, LGBTI decu i dr. deca u osetljivim situacijama. Bez sistemskih rešenja, bez strateškog pristupa i dovoljnog budžetskog izdvajanja za zaštitu i ostvarivanje prava deteta, vlade u odgovarajućim državama nisu bile spremne da odgovore na potrebe najugroženijih grupa dece. U periodu COVID-19, deca su bila najviše pogođena merama koje su državni organi poduzeli za zaštitu od bolesti, ali nikada nisu konsultirana niti su imala bilo kakvu ulogu u donošenju odluka o tim merama.

CWD su bile jedna od najranjivijih grupa pogođenih pandemijom COVID-19. Što se tiče online učešća, nedostatak adekvatnih uređaja u početku; a zatim i nedostatak znanja o korišćenju različitih platformi i uređaja; nedostatak asistenata gotovo je onemogućavao decu sa smetnjama u razvoju u školskim i drugim aktivnostima, gde većina njih u određenom vremenskom periodu uopće nije pohađala školu, pa je došlo do značajnog nazadovanja u akademskom uspehu ali i socijalizaciji sa drugima.

Upravo je nedostatak kontakta sa vršnjacima i nastavnicima dodatno produbio društvenu izolaciju dece sa smetnjama u razvoju i ometao

njihovo učešće. Pandemija se negativno odrazila na obrazovni sistem uopšteno, a posebno na učenje. Pandemija je uveliko smanjila prostor za razvoj dece.

Ovo se posebno odrazilo na sektor obrazovanja, uz neadekvatan odgovor na drugačiji model rada sa decom. Takođe, pandemija je uticala na smanjenje društvenih kontakata i mogućnosti da deca podele svoja razmišljanja sa donosiocima odluka.

Pristup internetu za neku decu bio je nemoguć, a za mnoga od njih težak. To je negativno uticalo na njih ograničavanjem pristupa online učenju. Takođe, nedostatak tehnološke opreme i pristupa internetu onemogućio je pohađanje nastave za decu u ugroženim situacijama i u udaljenim područjima. To je uticalo na neostvarivanje njihovih prava u ovom periodu.

PREPORUKE

Prema mišljenju ispitanika, glavne preporuke za jačanje procesa i platformi za sistematičnije, smislenije i inkluzivnije učešće dece na Kosovu, Moldaviji, Ukrajini, Srbiji i Severnoj Makedoniji su:

- Stvoriti okruženje u kojem su deca osnažena da slobodno govore svoje mišljenje i da se osećaju sigurno i zaštićeno u svim okruženjima.
- Promovisanje implementacije procesa odgovornosti usmerenih na dete unutar institucija usmerenih na najbolji interes deteta;
- Lobiranje kod donosioca odluka da se prepozna važnost učešća dece na svim nivoima.
- Kreiranje online platformi za sudelovanje dece u donošenju odluka;
- Jačati dečije savete, dečije skupštine i razne klubove dece i mladih;
- Informisati decu direktno o procesima donošenja odluka od strane opštine i drugih institucija koristeći društvene mreže;
- Direktan rad sa decom i njihovo angažovanje u javnim raspravama i drugim praktičnim aktivnostima koje promovišu učešće i odgovornost;
- Podići svest i izgraditi kapacitet pružalaca usluga za prava deteta da učestvuju u donošenju odluka;
- Odrediti odgovorne jedinice/službenike na nacionalnom i lokalnom nivou koji će komunicirati sa decom;
- Razviti funkcionalne mehanizme za prikupljanje evaluacijskih komentara i preporuka dece u obrazovnim, zdravstvenim i ustanovama dečije zaštite;
- Razviti komunikacijske alate za nezavisne institucije i stručnjake za prava deteta u kontaktu s decom;
- Reforme obrazovanja koje imaju za cilj povećanje kapaciteta u pružanju kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja za različite radne i životne veštine, što će dovesti do povoljnijeg položaja za svu decu u društvu i na taj način poboljšati participaciju koja će biti kontinuiran proces, od detinjstva do zrelosti;

Save the Children

Ul. Gazmend Zajmi, no 01
10000 Prishtine, Kosovo

Tel: +383 (0) 38 23 26 91

Fax: +383 (0) 38 23 26 93

Imejl: scik@savethechildren.org

Facebook [@savethechildrenkosovo](https://www.facebook.com/savethechildrenkosovo)

Instagram [@savethechildreninkosovo](https://www.instagram.com/savethechildreninkosovo)

Twitter: [@SCinKosovo](https://twitter.com/SCinKosovo)